

Написане мишається

ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ:
РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ (1921–1949 роки)*

1922 рік

№ 15

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Берлін – Рим]

30–I–22

Моя дитинко ясна, сижу за вечерею, за самотною сумною вечерею, слухаю “скреготання” електрики і так порожньо, так тоскно, що тебе немає! Знову й знову доводиться переконуватись, що розставання це є болюча операція, одривання з м'ясом души. Не знаю, чи довго я витримаю її. Сьогодні не працював зовсім: учора після проважання тебе¹ повів нас Гасанчик² вечерять. Вернувся я додому о 12-ї, але не міг довго заснути через всякі думки та почування. Ну, а сьогодні – кволий. А крім того, з півдня пішло на ліквідацію “Грузії”³. Таки я досяг свого: так поставив питання, що мусіла прийняти мою пропозицію цілковитого зрвання відносин. Не знаю, чи буде на цей раз, дійсно, цілковите, але поки що я вдоволений, – не треба витрачати часу на зайві балачки, “вияснення” і т. п. Гадаю, що це таки кінець, так почувалось. Та до того воно йшло. (Вся балачка була по телефону; настоювала, щоб ми ще раз побачились, та я не згодився, – бог з ним, все одно ні до чого путнього не добалакались би).

Телефонувала Оксана⁴. Бідна, в неї, здається, теж іде до ліквідації, але з чоловіком і з драмою. Справджується швидко, ніж я гадав, моє віщування. Але зате має гарні успіхи в праці: її запрошено зробити одну постановку в *Stadttheater*, з гонораром в 25 000. Потім ще в “Tribun”у з гонораром в 40000. Та ще якась заробіточна робота. Каже, що до мети “150 000” наближається, але... це її не цікавить уже, бо до Парижу вона не поїде, а, мабуть, житиме окремо від чоловіка.

Тягне мене на баль та, мабуть, не піду.

В Дрезден поки що рішили ми не їхати. Всі одраджують, кажуть, що коли купувати, то купувати солідне. А Гасан чув про самі ці будинки досить погані рецензії. Отже, Гасан шукає просто готові будиночки, а я вже буду користуватись його заходами і коли попадеться щось підходяще, мобілізую Маркушку⁵ й нехай робить атаку на фінансіста.

Fr. Dotzauer⁶ справляється (правда, всього один день!) ідеально. Льорхен на обіді дивилась на мене чудесними, – великими, чи співчуваючими, чи здивованими очима: як то я сам їм і як то так, що вони вдвох з Muti⁷ мене годують.

Дістав листа від М.С. Груш[евського]⁸. Згожується, тільки просить дати який-неб[удь] сценарій, щоб у техніці зорієнтуватись. Сьогодні ж відписав йому. Здається, натякає він на коляборацію; я запропонував своє спієробітництво.

Баданчик⁹ має 9-10/II бути в Берліні. Сумно йому буде, що не застане тебе. Мені здається, що весь Zehlendorf і Берлін знають, що тебе нема і сумують. До речі, й погода змінилась, – сніг величезний випав і ще й досі мете надворі.

От тобі точний відчит мого життя за сьогодні. А ти десь оце їдеш у вагоні, зтомлена, змучена, бідна Діта моя. Цілую твої очі дорогі.

[Над текстом цієї сторінки в перевернутому вигляді дописано]: Сердечний привіт всім Яковенкам¹⁰! [На першій сторінці над текстом у перевернутому

*Продовження. Початок див.: Слово і Час. – 2015. – № 1.

вигляді дописано]: Крохи мої! Тільки що одержав од Кіпенгоєра¹¹ повідомлення, що Volksbühne¹² в Берліні прийняла “Брехню”¹³, і річ піде “mit der außerordentlich bedeutenden Schauspielerin Fr. Fehdmer¹⁴ in der Hauptrolle”¹⁵. Виставлено буде або до 1–IV або в першій половині осіннього сезону.

[Унизу першої сторінки в перевернутому вигляді дописано]: 31/I. На Poste-Restante, голубо, не ходи, – ми картки не послали.

Сьогодні одлига – от це на зміну погоди був у мене поганий стан. Та й сьогодні не дуже, але далеко краще. Чекаю від тебе докладного листа, як їхала, що знайшла, як Рива¹⁶, Віра, діти.

[Лист адресований Вірі Яковенко для Рози].

№ 16

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

31–I–[1922]

Дорогий! Переїхала 1-й кордон. Ніч спала на столі добре! Зараз сонце і тірольські сніжні гори. “Общества” ніякого, самі старі жінки. Задоволена, трохи схвильована і твоя, твоя... Цілую вії.

P[оза].

[Листівка адресована: Herrn W. Wennetsenko Cecilienstr. 6

Zehlendorf – Mette Berlin. Датована за поштовим штемпелем. На лицевому боці – краєвид містечка на фоні гір. Напис: Kufstein (483 m) und Pending].

№ 17

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[1922]

Дорогий мій! уяви собі, що до самісінької Генуї йшов сніг. Сльота, сіро! Я не пізнаю Генуї¹ та й не хочу пізнавати. Це якесь иньше місто. Ціни страшенні, не думаю, щоб моїх грошей стало на багато. Користуйся часом поки нема, бо... хто його зна, може прийдеться швидко мікати.

[Листівка адресована: Herrn W. Wennetsenko Cecilienstr. 6

Zehlendorf – Mette Berlin. Датована за поштовим штемпелем. На лицевому боці – краєвид міста на березі, поділений на дві частини. Напис ліворуч: RIVIERA DI LEVANTE – Rada di Sturla. Нижче: Edizloni del Portofino – Kulm].

№ 18

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Генуя – Целендорф]

1–II–22

Мій! Сьогодні 2-й день, що я в Генуї. Учора було так важко. Перші вражіння від Р[аї]¹ цілком безнадійні. Вона нічого не хоче. Сьогодні була знову, але я вже не почуваю так гостро, як учора. Може ще тому, що сонце, і все здається легше. Сьогодні ж їду далі, буду в Римі завтра рано. Чула від лікарки багато про Верочку, невтішно все, але я нічого. Треба шукати радісного скрізь й не фіксуватись на темному. Це ж ти, мій Дім, і мені тужно за ним. Що то ти робиш?

[Листівка адресована: Herrn W. Wynnetschenko Cecilienstr. 6

Zehlendorf – Mitte Berlin Germania. На лицевому боці – кольорове зображення південного порту, очевидно, Генуї, і чоловіча постать].

№ 19

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Рим – Целендорф]

9–II–22

В кімнаті надзвичайний холод. Я одягла все тепле, що тільки маю, і вся синя від холоду, не дивлячись ні на що. Але знаю, що ти, моя дитина, ти сидиш без світла, без води. Здалека це здається таким страшним, а я покинула тебе. Ти навіть

в місто поїхати не можеш! Листів нема. Може ти писав, а може й ні. Я нічого не знаю про тебе. Я навіть не уявляю собі тебе, твій стан, твій настрій. Чи ти працюєш, чи здоровий ти, мій ніжний, моя дитина. Може й у нас в хатах холодно, самотно, не затишно. Але мені здається наше помешкання таким гарним, таким надзвичайно привабливим, після того, що я бачу тут.

Цікаво, чи довго ще протягнеться страйк. Чи одержав ти мої листи, чи покличеш ти мене додому?

З того часу, як виянилось, що з Раєю нічого не вийде, я почуваю себе певнішою. Я ж в любий мент можу поїхати додому! Тільки от зараз страйк, але не може ж він тягнутись довго?

Рая все допитується, чи не можу я лишитись до половини марта, але я категорично заявила, що ні. Яке щастя, що можна одмовитись в такому випадку.

Зараз я піду снідати до В[іри]. У мене нічого не організовано, все страшенно дорого коштує й я мушу свої калорії брати у В[іри]. Крім того, холод не дає довго сидіти в кімнаті. Така погода, як зараз, вважається великою рідкістю в Римі, але мені від того не легче. Вчора по обіді було зовсім тепло, майже як влітку, але ночью замерзло все знову.

Моя праця іде слабо, я силую себе робити, але... мені тяжко признаватись собі, що не маю ані маленького таланту.

Все якесь прісне, вимучене, не живе. Може від того, що почуваю себе від холоду стислою, не сміливою, може... але певніше від того, що бездарна. Бо певна, що куди б тебе не посадити, ти скрізь знайдеш себе й працюватимеш. Бо ти прекрасний і єдиний. Майже щоночі я бачу тебе, але ти зайнятий не мною. Цікаво, що у мене почування, неначе щось сталося там, не в тяжкому сенсі, але якась жінка вплелася в твоє життя. Я боюсь, щоб це не була О.¹, бо вона страшенно балакуча, а потім, вона порожня цілком, як жінка. А може це тільки моя фантазія? Чому нема а ні однесенького листика? Чому!?

Коли б прийшов перший, я вже все б знала, а головне знала би, чи їхати мені додому, чи чекати ще.

Я хочу до тебе, це зле з мого боку, треба ж мати характеру більше, але я не маю і хочу, хочу.

Мене тягне додому так, що я мушу примушувати себе не уявляти тебе, не думати. Сьогодні вночі я бачила, що ми з тобою в М[оскві] і що нас переслідують і прокинулась з жахом.

Що то ти почуваєш зараз? Чи йде праця твоя, а Укр[аїн]фільм², а п'єса? І хоч я й жагуче хочу до тебе, я дякую тобі без краю за те, що ти дозволив мені поїхати. Цілую руки твої.

Р[оза].

[Над текстом першої стор. в перевернутому вигляді дописано]: Привіт Ю[лії] Вл[адимирівні]³, Марк[у]⁴ і пр[ивіт] Fr. Dotzauer⁵ особливо.

№ 20

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Берлін]

2–IX–22

Дім! Справи стоять досить поганенько: дуже вимагають тутешні мого переїзду до Праги. Висувають різні міркування, важні й неважні, будуються різні проекти, робиться наступ на сумління, словом – загроза знов нашим планам. Ти віриш мені, що я вживаю всіх усиль, щоб стояти твердо. Але в мені самому сидить мій ворог, з яким найтрудніше боротись, це – моє прокляте, вічне почуття стадності, якому я не мав сили противитись. Буду опинатись до останнього. А там будемо бачити. Гадаю виїхати вівторок, хоч публіка не хоче так швидко відпускати. Цілую мою Діту!

[Листівка адресована: Frau D-r R. Wynnyschenko Berlin-Zehlendorf-Mitte Cecilienstr, 6].

№ 21

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Гайн в Різенг'єбірге – Берлін]

29–IX–22

Приїхав цілком добре. Але дощ тут такий, що аж усі гори хлюпають. В тих отелях, що рекомендувала Ал[ександра] Вл[адимирівна]¹, не схотів узяти кімнату, – занадто там поганенько й хмарно. Поночі під дощем почав блукать по горах і набрів (буквально, з сірниками в руках) на цей пансіон, де й зупинився. Тут тихо і, здається, спокійно. Маю величезну кімнату, досить чисту, ясну й холодну. Але, сподіваюсь, зроблю її теплою, опалюючи щодня. З опалом пансіон – 300 м[арок] денно. Річі мої лишились внизу на вокзальчику. Тільки завтра рано їх візьмуть. Тепер ще нема дев'яти. Мені без річей нема чого робити й я, щоб завтра не гаяти часу, пишу сьогодні листи. Адреса моя підкреслена збоку.

Що то Ви там робите? Тихо тут аж шумить в ухах! Обнімаю тебе міцно, Надюжончика² поцілуй за мене [далі слово забито штемпелем].

[Листівка адресована: Frau D-r R. Wynnyschenko Berlin-Zehlenorf-Mitte Cecilienstr. 6; Адреса Винниченка написана від руки: Abs. W. Wynnyschenko. Надруковано на листівці: Hotel-Pension Rosenberg³. Hain I. Rgb. На лицьовому боці – арка над ворітьми, за якими видніється споруда. Підпис: Hain im Riesengebirge⁴ Hotel-Pension Rosenberg. Збоку рукою Винниченка написано: Оце ж, значить, вхід у мое пристановище! Шикарно?].

№ 22

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Гайн в Різенг'єбірге – Берлін]

30–IX–22

О, як багато значить для нас, гуртових тварин, товариство подібних до себе. Я це надзвичайно виразно почуваю цілий день сьогодні. Та ще застудився дорогою, голова важка, тупа, в тілі тягуча млявість. І через це, мабуть, раптова відірванність од гурту викликає гостре почування самоти, тоскности. Хата велика, холодна; цілий день дощ; внизу одноманітно шумить потік; через хворий стан робити не можу. І це ще більше надає моїй самотності тоскного, задушливого характеру.

Пишу це, дитинко, зовсім не для того, щоб хлипати. По-перше, щоб трошки зменьчити силу цього стану аналізом його, а друге, щоб заняти писанням час, якого у мене занадто багато. Згадую тебе сьогодні цілий день з таким зворушенням, з такою ніжністю, що сам, часом, з себе посміхаюсь. Уявляю собі, як ви там з Надюжкою¹ порастесь в наших кімнатках, як працюєте, розмовляєте і мене обхоплює задрість. А ще ж кілька днів тому назад я так прагнув самоти! Ну, та цей стан є подібним до стану людини, що раптово кинула курить. Треба взяти себе в руки, прийняти добру дозу аспіріну, виспатись, кілька разів почервоніти з сорому за себе і все направиться як слід. Аби мені збутись простуди, яка робить голову важкою й тупою. Аби розпочати роботу, тоді все піде добре. Ти пиши мені, дитинко, частіше. А коли можеш, то інформуй про важніші сенсаційні події в політиці. Бо тут в пансіоні абсолютно ніякої газети немає, а ходить та десь купувать навряд чи буду. Ну, про ваше життя, то, звичайно, найдетальніше пиши. І Надюга нехай дає найдокладніше справоздання з вашого життя. І нехай вона утішиться; я теж попав на діету: мені не дають ні цукру, ні хліба, ні масного нічого, ні молока, ні фруктів, ні яєць. Хіба що для картоплі роблять виїмок, дають таку кількість, що я з'їдаю її тільки з принципу та... голоду. Страшенно кпarr² тут на продукти. Яєць (extra!) не можуть мені знайти, молока... постарайтесь! Не знаю, чим вони мене годуватимуть далі. Невже самою картоплею?! Прийдеться тоді шукати инчого пансіону. А шкода, бо тут, здається, відносно, тихіше, ніж там, де я бачив, і кімнати кращі. Поживу з пару днів, випробую, може, це сьогодні такий спеціально неудачний для мене день.

А як вони, ці мої хазяїни, повільно, мляво все роблять! Твій темп, Коха, в порівнянні з їхнім – блискавичний. Цілий день вони дають мені лямпу до столу й досі немає. Щоб запалити грубу, треба години дві. Мені уявляється, що у них у жилах не кров тече, а тепленька, густа горохова зупа.

Чи маєте вже машину? Гарна? Пробуєте писати на ній? Чи й у Маркушки³ в жилах горохова зупа і він ще не спромігся привезти її? (Машину, розуміється, а не зупу!)

Околиць я ще як слід не бачив, бо дощ без перерви ллє цілий день. Спробував вийти, але хмара з дощем обсіла з усіх боків, в роті стало кисло, тіло стислось, я плюнув і вернувся. Але що я встиг учора й сьогодні бачити, все це мене дуже не вабить. Насамперед це зовсім не гори, а великі горби, за якими, може, й є справжні гори, але мені наплювати, бо я того не бачу. Ці горби уतिकані навкруги масою отельчиків, пансіончиків, ресторанчиків, крамничок і т. п., переперезані доріжками, стежками, де на кожному повороті неодмінно асортимент дошок з указуючими пальцями до конкуруючих між собою готелів. І всі дошки дають найточніші інформації, кудюю йти, скільки хвилин, куди повернути.

Купувати в цій місцевості будиночок можна тільки за кару. Ні справжньої культури, ні справжньої дикости. Культура міщанського передмістя. Все маленьке, мізерне і... "комфорт модерн"! А дорого так само як в Берліні та ще, може, й дорожче.

Ось принесли мені "вечерю": крихотний шматочок якоїсь дуже червоної ковбаси, тонюсеньку скибочку хліба, (яка й Надьці не пошкодила б) і... величезну миску повну картоплі! Після того велику шклянку порожнього чаю з кількома пісчинками цукру. Мене обхоплює сум і безнадійність: очевидно, так годують скрізь. Шукай, не шукай, а ліпше не знайдеш. Оце ж мені кара за вередування дома. З яким чуттям каяття і пошани я згадую наші булочки, яких я міг з'їдати досхочу і яким так, часом, гордував. А твої італіянські страви? А пиріжки? Та навіть оті бідні гумові котлети! Яку б я їм тепер честь тут виявив, коли б вони чудом яким перелетіли до мене. Мені навіть починає згадуватись до-непівська совітська Росія. Я вхожу в психологію "драсте, драсте, что дают". Лямпи мені так і не дали. Та й не дадуть. Прийшов якийсь хлопчина з недоламком лямпи, потикав у штепсель поломаними ріжками контакта й, констатувавши, що *das fasst nicht*⁴, зник, і мені заявлено, що лямпи зовсім не буде.

Оттак мене, як королевича в казці, що вибрався на шукання чарівної рив-трави, з перших же кроків напосідають всякі лиха; природа плюється, дихає кислим туманом, організм саботує, захворює, скиглить; самота тягне за стремена на землю; хазяйки лякають картоплею, лямпами, погрожують підвишкою за пансіон. Але я (чим гірший за королевича?) не боюсь нічого. Ось зараз розсідлаю свого ледачого, нікчемного Пегаса, ляжу в ліжко й, вилуплюючи очі з усіх сил, почну читати Келлермана⁵ проти лямпочки, що висить геть-геть у небі, чи то пак у стелі. Наперед прийму аспіріну, щоб налякати хоч одного з своїх ворогів – простуду. А завтра переберусь у інчу кімнату, – може там і з холодом і з світлом легше раду собі дати. А післязавтра, може, й в інчий пансіон переберусь, – може, там і з їжою легше справитись. Одним словом, буду боротись поки маю сил і 74 кіло ваги. Як лишиться кіло з 20, буду тріумфувати перемогу і вертати з лаврами додому.

Кохонько, перешли оту прокляту, паршиву "Пантеру"⁶ (на руській мові) веліколепному Шапірі⁷. Може, яка дурна франц[узька] артистка спокуситься і візьметься награвати мені й Мису⁸ франки. На більше я не сподіваюсь, бо напевне й французи закатять такого Христосика з Медведя⁹, що аж на зубах терпко стане бідним критікам і глядачам. Знаю, що це свинство з мого боку, – за франки бажать своїм ближнім такої пакості. Але ж... дуже вже симпатична валюта.

Ну, хай Вам буде добре. Пам'ятайте, що в Risen-горбах сидить жертва ворожих сил і люто б'ється з ними. Підпоможіть їй (жертві, розуміється!) листами й не лінуйтеся їх писати. Та глядіть, учіться: не мрійте про Riesengebirge й не зневажайте милий, любий Zehlendorf. А самота хороша тільки в гурті, де занадто штовхаються твої ближні. Без гурту ж ближніх вона досить кисла й терпка штука. Але, може, корисна. Про це ще нічого сказати не можу. Цілую! Іду спати, бо вже 9 год[ин].

[На першій сторінці під текстом у перевернутому вигляді дописано]: 1–X–22. За ніч знайшов спосіб поправити ситуацію: я ж можу підкупувати собі все, що треба, до хазяйської картоплі!

№ 23

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Гайн в Різенгебірге – Берлін]

2–X–22

Дорога дитинко, вже трошки направилось у мене. Картоплю нейтралізую шоколадом, млявість прислуги начайом¹, дощ сам перетомився і сьогодні вже тільки з дахів знесиленно спадають великі краплі. Простуду вигнав аспіріном. Холод – доброю топкою. Лінь – зусиллям волі. І таким чином майже по всьому фронті маю блискучу перемогу. Вчора й сьогодні вже почав працювати. Хата в мене тепер друга, меньча, але затишніша й ясніша. Тиша – чудесна. В пансіоні я один. На весь поверх (великий, з широченним коридором) тільки моя кімната занята, всі останні – порожні. Їм у себе в кімнаті, куди приносить мені прислуга. (Після начая вона стала дуже уважна!) Нікого з хазяїнів та й взагалі з людей не бачу. Отже, умови цілком сприятливі. Тепер діло за мною.

Кохонько, вишли мені ті записні книжки, що велись мною в Semmering². (Опис гір мені потрібний. Передивись. Здається, їх не більше двох). Вишли негайно. Потім тут зовсім не можна добути тютюну. Треба їздити у Warmbrunn³, години 4-5 на подорож. Це – безглуздя. Та й чи можна ще там знайти такого, як хочу. Діто, висилай мені щотижня дві пачки Vosni⁴ з двома-чотирма книжечками цигаркового паперу. Або, може, M[арк] Гр[изорович]⁴ купив, як нахвалявся, 2 тисячі цигарок Mercedes, то пришли їх. Може, потім я якось тут улаштуюсь все таки, то не буду тебе турбувати, а поки що вишли неодмінно 2 коробки Vosni⁵! І папірки!

Сьогодні все одно мушу їхати в Warmbrunn, купувати голку для вшрикнення, – зломилась.

Чи прийшли гроші з Америки (для Комітету)? Чи можна без мене одержати по чекові?

Робите гімнастику? Вшрикнення? На роверах їздите? Глядіть мені, я вам задам! Обнімаю Вас.

ВВ.

[Збоку рукою Винниченка написано: W. Wynnetschenko Pension Rosenberg Hain im Riesengebirge. Листівка відправлена за тією самою адресою, що й попередні].

№ 24

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Гайн в Різенгебірге – Берлін]

2–X–22. Вечір

Уяви собі, Кохо: сьогодні на вечерю не було картоплі! Я очам своїм не повірив, під стіл зазираю, чи не поставила туди покоївка миску з цим прекрасним, поживним, але занадто щедрим на кількість овочем. Але факт безперечний: не було!

Взагалі сьогодні надзвичайний день: зранку й до вечора не було дощу; грубу мені затоплено як слід; в крамниці за півгодини ходу від мого дому знайшов засижену мухами коробку цигарок; в тій же крамниці (через перегородку) Abteilung¹, що зветься Drogerie², взялися мені на завтра здобути голку для шприца; на вечерю не було картоплі, і, нарешті, на довершення усього над присипаною сніжком шапкою гори з'явилась мила, кругла, лиса голова місяця з флюсом з одного боку (тут таки недовго застудитись!). Вона, правда, засоромившись, зразу ж натягла на себе всякого лахміття й закулилась ним так щільно, що й кінчика флюса вже не видно. Але й то вже чудо, що тут не тільки дощ, а й місяць водиться. Загалом, кажу тобі, перемога по всьому фронту й у "всеросійському масштабі"!

От тільки з роботою ще не розкачається як слід, сьогодні тільки 7 годин писав і дві години думав. Це – ледацтво. Коли так довго буде йти справа, то не місяць і не півтора я буду тут нищити різекгеґерську картоплю. А ви, мабуть, посміхаєтесь собі з мене, – ага, не хотів їсти картоплі в мундирі, їж голу.

А що то воно там робиться на світі божому, хотів би знати? Воюють турки з англійцями чи все лякають один одного нотами? Чекаю Ваших листів.

3–X. Ранок. Дощ передихнув і знов пішов.

[Листівка, адреси ті самі, що й попередні].

№ 25

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Берлін – Гайн в Різенґебірге]

2 жовтня, 22

Діта, сьогодні одержала твою картку. Спасибі тобі, мій ясний! Ми після того, як проводили тебе, цілий день блукали по місті, купували книжки по дієтетиці, обміну речовин та інч.

Обідали у Ашінґера¹ й були в кіно. (Страйк припинився; не знаю, на яких умовах, але здається виграли страйкарі, бо ціни не змінились). На слідуючий день після Мюллера², обліваній і сніданку, працювали весь час.

Був Алексієв³ (редактор приїде в понеділ[ок]), і тоді одержаться гроши. Оповідання для збірника Гутнова⁴ буду перекладати. Вибрали “Кумедію з Костем”⁵. Це тільки 15 стор[інок]. Потім, ввечері, приїхали “Гебонкі”⁶. Поки що їм не дуже зле живеться, але жінка Рафу⁷ мріє про самостійне помешкання (домік найкраще!), бо її заїдає хазяйка, і готова навіть повернутись додому, коли б не такий антисанітаризм.

В неділю працювали зрана, а обідали у Марк[ушо]к⁸. Їздили в Tirtgarten⁹, потім в кіно, де Надя пропадала від сміху, дивлячись на Чапліна¹⁰. Уяви собі. Я теж сміялась трохи.

Машинку ми одержимо “ціми днями”. Як я не чіплялась до Мар[ка], він не згодився, щоб ми самі їхали за нею, а хоче привезти, бо дуже важка. Буду звонити щодня йому.

“Гебонкі” казали, що за годину від Берліна в Виков¹¹ вони бачили на будинках написи “Zimmer, Wohnung zu vermieten”¹². Кажуть, що чудова місцевість (початок гір), дешево. Ми в п’ятницю хочемо поїхати туди подивитись. Може знайдемо й нам помешкання. Наша хазяйка дуже любезна з нами, і з цього боку все добре. Сподівається, певно, що ти щось найдеш для нас в горах.

Ти не думай, що ми лінуємось. Ми ані хвилини часу не гаємо, а в місто рішили їздити тільки рази 2 в тиждень. Половину переписки вже здали Мар[ку] вчора.

От і всі поки що наши справи.

А ти, мій єдиний? Гарний будиночок, де ти живеш, нехай і жити тобі буде гарно! Не турбуйся за наши справи. Все буде гаразд. Далінда звонив¹³. Він з дня на день чекає грошей з Амер[ики]. Час від’їзду їхнього до Рос[ії] ще не вирішен і Марк[уша] не вірить, що це буде швидко.

Ціни на нерухомість в Німетч[уні] падають, так що володільці впадають в паніку. Багато “сделок” анульовано покупцями. Інформація Марк[уші]. Але для нас це дуже добре, можливо, що й вдасться щось?!!

В наших кімнатках все неначе заснуло, пришикло і чекає на когось. Коли б тобі до [далі – на полях] бре! Будь здоровий, мій єдиний! Ми дуже-дуже скромненькі. Нічого легковажного нема й в думці.

Твоя Р[оза].

[Збоку іншим почерком дописано]: Поздравляю Вечку¹⁴ с картофельной диетой! Теперь буду дразниться!! Мы – умницы. Вспоминаем Вечку и стараемся заменить его (довольно неудачно) пишущей машинкой! И ты будь умником и не делай [кілька слів іноземною – нерозбірл.]. Целую крепко (“кнсю-кр..” Н[адя]).

№ 26

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Берлін – Гайн в Різенґебірге]

3 жовтня [1922]

Мій Діта, бідний! Це ужас, що вони з тобою роблять, я просто в одчаю і зовсім не згожуюсь на продовження такого життя. Ти вже, ради бога, не чекай, поки виб’єшся з сил, а приїзди додому. Ми все зробимо, щоб ти міг працювати тут, будемо тихо сидіть і теж працювати, і нікого не прийматимем до себе. Перший час навіть нікому не скажемо, що ти приїхав. Добре?

Мій Кроха, мені боляче уявити собі, як ти живеш, тепер тільки розумію, що думка їхати в гори в осені була невдалою. Я знаю, що це ти так собі написав, що

зможеш купувати собі їжу. Напевно, у тебе не вистачить для цього ані енергії, ані часу. Не треба насилувати себе, виснажувати, вибиватись з сил, щоб обов'язково поставити на свійому. Я не можу без безмежного хвилювання думати про твій поворот додому. Правда, мені з Н[адею] не дуже помітна самотність, але я весь час мушу стримувати свої думки, щоб не безперестанно думати за тебе. Коли іде дощ – я уявляю, як же там повинно бути вохко, холодно, сіро. Коли – сонце у нас – не вірю, щоб і там було сонце, і боюсь за тебе, за твою роботу, за здоров'я. А як же ти повинен відчувати все це! Правда, з старого досвіду я знаю, що в самоті ти міг зробити тахітит, але та самота була з комфортом, з сонцем і снігом, а ця – ой, боюсь!

Але не хочу я робити на тебе “давлення”, щодо твого повороту, тільки одну умову вважаю абсолютно необхідною – їжа. Коли ти не будеш їсти – не буде ніякісної користі з всіх твоїх жертв.

Кроха мій, знай, що тут на тебе чекають з такою радістю, якої ти і не уявляєш собі. Ти знаєш це напевно!

А ми працюємо, як скажені. Н[адю] не можна одірвати від машинки. Мар[ко] ще не звонив нам, що привезе, але я гадаю, що сьогодні позвонить, а може вже й матимем сьогодні нову машину. Каже, що дуже гарна. Сьогодні вже п'ятий день, як тебе нема, це багато, більше ніж твоя подорож до Праги, і увити собі ще місяць – одмовляюсь. Що то буде з всього цього?

Мені шкода, що дала тобі в дорогу такий маленький папер до листів, може твій лист був би довшим. Він такий чудовий, сумно-веселий, нетерплячо-ясний, як ти часто буваєш. Діта, цілую ніжно руки твої і всього тебе з побожністю, радістю. Серце зтиснено солодким сумом і не хоче чути ніяких аргументів мозку, стогне собі і край. Коли б тільки знати, як тобі сьогодні? Цікаво, що у мене була певність, що тобі не добре, ще перед твоїм листом. В п'ятницю і суботу був дощ. Неділя і понеділок – ясно. Сьогодні зранку дощ і цілу ніч лив. А у вас? До побачення, мій! Писатиму часто. Цілую.

Твоя Р[оза].

[Над текстом першої сторінки в перевернутому вигляді дописано]: Лист коштує 6 мар[ок], а не три.

№ 27

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Гайн в Різенгебірге – Берлін]

4–X–22. Вечір.

Спасибі тобі за твого хорошого листа. Він такий ніжний, теплий, любий, зовсім твоя фотографія. Частіше фотографуйся й присилай мені знимки.

Але ти, дітнго, занадто турбуєшся: мені зовсім не так уже погано, як ти боїшся. Та й взагалі не така вже важна річ, як я там буду їсти якийсь місяць. Чим картопля, зрештою, не їжа? Єдине, що трохи неприємно, це те, що чогось почалась майже щодня одрижка. Грішу на картоплю, що занадто багато їм її. Бо подумай же: величезну повну миску подають і треба всю з'їсти. Не їсти не можна, бо почнуть і картоплі менше давати, а тоді що ж я буду їсти? Без їжи ж, на жаль, ніяк не проживеш. Соняшної машини ще немає.

Дощ тут моя музика при роботі. Хлюпотить, капотить, булькає, словом, розважає мене на всі способи. Я починаю зникати до його й, здається, вже не зможу існувати без доброї порції дощу щодня.

Працюю я потрошки. На жаль, положеної собі долі ще не дійшов, – чи занадто велику поклав, чи інтенсивність погана. А роблю цілий день з 9 до 9. Дві години гуляю, але під час гуляння обдумую, що вважаю теж за роботу. Однак тої кількості сторінок, яку рахував, щось не вибиваю. Значить, справа стоїть поганенько. Вертатись у Берлін нема ніякої рації, тут умови для роботи без порівняння кращі. Крім покоївки, я нікого з людей зблизька не бачу. Газет тут немає. Телефон є, але, слава богу, до Берліна він не сягає. Гостей у мене не може бути. Отже, коли я не ледащо і не Berliner Kind¹, то повинен працювати, а не чуть-лі думати про Zehlendorf. (А ловке, миле, затишне містечко, я тобі скажу,

цей поганець Zehlendorf! Як подумаю про його, так і хочеться складати річи).

Ура! Маю собі помішника. Принесла покоївка вечерю. А з нею в кімнату до мене вбіг сіренький гарненький котик. Як покоївка кликала з собою, він лишився у мене. Я зараз же пристосував його до нищення картоплі. І виявляється, що він чудесно справляється з цією каторжною роботою. Одначе, мушу признатись потихеньку (він спить тепер на моєму ліжкові й не чує), що він таки теж здрейфив, не доїв усього, що я з радості наклав йому. В кожному разі, коли він буде приходити до мене під час кожної їжи, то ми уже дамо собі раду з картоплею.

Але, як усе на світі, з удачами й radoщами приходять труднощі. Хочу поділитись з тобою й Надюжонком одною трудностю, яка що далі, то все виразніше починає вирисовуватись “на фоні мого самотного життя”, говорячи штилем літературним. А саме: оная, не раз уже вишереченная покоївка страшенно любить мати зо мною розмови на ріжні ніжні й психологічно-філософські теми. Особливо їй до вподоби питання мужської вірності, чи краще: невірності. Вона певна, що я невірний моїй жінці. Вона це бачить по моїх очах. Коли я запевняю її, що я – страшенно вірний, вона явно невдоволена. Себе ж рекомендує, як lebenslütig². Одним словом, коротко кажучи, я по її очах бачу, що на мою супружеську вірність з її боку є самий серйозний замах. Це мене наводить на сумні думки: очевидно, надалі доведеться мені їздити працювати на Афон³.

Розуміється, я напад витримаю блискуче й мужньо, за це говорить уже те, що напасниця не гарненька (хоч і не погана), а по-друге, що я ж сюди приїхав зовсім не в сих справах. Для цього мені не варто так далеко забіратись. Правда? Але трудність моя в тому, що ця облога моєї супружеської вірності одбірає в мене не менше як півгодини-годину часу, бо прекрасна дама надзвичайно помалу через це прибірає мою кімнату. Я потішаю себе тим, що беру лекції німецької мови, але потіха досить слабенька, сам це чую. На щастя, 15-го с[ь]ього м[і]сяця вона одходить (не потіха, розуміється, а покоївка!), і я кохаю надію, що наступниця її буде менше цікавитися філософсько-психологічними питаннями і моїми очима.

Все останнє цілком добре. Сьогодні залатав штани. (Досить видатний факт серед подій мого життя).

Бачиш, як я докладно й одверто пишу про себе. А ти (а особливо поганий Надюжонко!) так скупо й мало. От підожди, як розмахуюсь у роботі та почну втомлюватись на вечір як слід, то не часто буду писати вам листи.

А на мої деякі питання відповіді ти мені не дала. Забув уже про що саме, але знаю, що відповіді не одержав.

А правду сказати, крім Zehlendorf'а, мені надзвичайно все останнє нецікаве. Навіть всякі мої справи. Ну їх к лихий (чи хороший?) годині! Правда? А проте пиши про них. Сам не хочу одвертати своєї уваги на них, а коли напишеш, добре. Цілую вас обох у ваші милі лапи. Пора спати, – уже пів на десяту. Я ж встаю в 6 ½.

5–X. Згадає: чи “Брехню” здобуто? Послано Аркіній⁴? “Закон”⁵ вислано Шапірі? У Васильчих⁶ була? Ех-ех! як одержаться гроші з Америки, віддай зараз же Васильчисі. Добре?

А дощ іде! Цілую.

№ 28

Розалія Яківна – Володимир Кирилович

[Берлін – Гайн в Різенгєбірґе]

5–X–22

Мій Ді! Дуже радію, що працюєш! Невже ти ще невдоволений кількістю годин?! Мені здається, що це колосально багато. Коли б ми могли так робити, а то у нас така сила дрібних справ, що нема часу вгору глянути. Вже скінчили те, що нам дав М[арк]. Сьогодні він привезе другу частину. І сьогодні, нарешті! Матимем нову машинку. Щоб привезти її з вокзалу – замовили fr. Dotzauer возочка на сьому годину. Почування заклопотанности, біганини і спіху велике, хоч в Берліні не були вже 5 днів. Гімнастику робимо, на реверах не їздимо, бо дощи, та без тебе якось цього і не хочеться.

Н[адя] наводить лад і знищує “хаос” в помешканню, щоб не губились газети, листи, та інше. Читаємо по-німецьки наукову книжку і думаємо тільки про працю та обов'язки. Якось зник аромат з нашого життя, бо тебе нема, але свідомість, що ти працюєш, надає мені великої бадьорості і спокою. Мій єдиний! Повідомлення про гроши з Амер[ики] прийшло, і завтра я їду в банк. Але М[арк] Гр[игорович] каже що, мабуть, не видадуть без тебе. Спробую і напишу зараз же. Бувай, мій дітонько, здоровий та бадьорий. Ц[ілую] очи твої.

Р[оза].

[Далі – рукою Наді]: Очень страшно, что не исполню заказа в 1 ½ пуда, – стараюсь во всю. Р[озу] кладу спать в 10 ч[асов], но не могу оторвать от молочной диеты – помогает цвету лица. Однако, завтра пир, а там повоюем! Вечка умный, дразниться не будет. Если до 1-го не приедешь, приеду проститься перед отъездом. Посылаем табак и книжки. Целую.

Н[адя].

[Листівка відправлена за попередньою адресою].

№ 29

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Берлін – Гайн в Різенґебірґе]

П'ятниця, 6–X–22

Мій ясний, моє щастя, радість, ясність і спокій, цілую твої очи, твої руки, всього тебе і дякую за те, що ти даєш мені можливість любити тебе! Сьогодні восьмий день, як тебе нема з нами, тільки восьмий! Але це – нічого, коли ти працюєш, то все добре. Мій Діта, невже ти невдоволений тою кількістю сторінок, що робиш! Не треба надуживати, не треба гнати свою працю, бо вона від того може загубити в якості. Пам'ятаєш, ти казав, що іноді дві сторінки, зроблені за цілий ранок, задовольняли тебе більше, ніж вісім таких же. І не будь занадто вибагливим до себе. Коли ти не зможеш посунути працю так далеко, як планував це зробити там, то закінчи її тут поволі і спокійно. Головне те, щоб працювати щодня, втягнутись, а це, справді, краще зробити там, ніж тут. Мені сумно констатувати, що навіть моя присутність являється тормозом в твоїй роботі. А крім мене ж тут так багато ріжних перепон. Діто мій, єдиний, хай тобі буде спокійно і кратостно. Коли б я вміла робити так багато, як ти! Але мене одривають, розважають дрібниці, зтомлює одноманітність... Все ж, сподіваюсь, що потрохи навчуся.

Надюжа каже, що я в Берліні зовсім інча, неспокійна, нервова, розгублена. Я це й сама почуваю і тому не люблю їздити туди. Мені б хотілось сидіти десь в куточку і не зтикатись з ажіотажем великого міста, але, мабуть, зараз ти не зрозумієш мене.

Сьогодні майже цілий день провели в Берліні. Їздили в Charite¹, де Н[аді] робили ванну по пораді Peretz², потім ходили за “Законом” і “Чесністю”³, бо Марк і досі не спромігся взяти їх, а на мої слова, що я це зроблю, одповів, що йому це простіше.

“Брехню” я достала від Луговенка⁴. Тепер у мене виникла нерішучість, чи посилати її зараз Аркіной. Арк[іна] написала листа, з якого видно, що справа з “Брехн[ею]” ще не остаточно вирішена, що вона тільки “певна, що продасть” її. Але це не все. Алекс[андра] Владимір[івна], яка була у нас і переказала, що її шведка чипляється до неї з приводу “Закону”, писала їй, що Аркіна взяла у Толстого⁵ право на переклад “Хождения по мукам”⁶ і марінує його вже другий рік і на прохання Толстого увільнити його від зобов'язання одповідає лайками та загрозами тягти до суду. Я попрохала Алекс[андру] Влад[имирівну] запитати шведку Rydelius – Wagner⁷, хто така Аркіна і яка її вартість як перекладчици. Мені здається, що до одержання відповіді не варто посилати їй п'єси, бо краще не так швидко, але певно це зробити. Я їй одповім, що тебе нема і попрохаю почекати. Коли ти зо мною не зожуєшся – напиши. “Закон” хоче мати Rydelius для постановки в театрі, про це вона пише виразно. Я хочу почати з нею переписку особисто, без посередництва Ал[ександри] Вл[адимирівни], і можна послати їй п'єсу зараз? Бо вона ж хоче її й друкувати. Це справжня шведка, яка спеціально ізучала слов'янські мови, головним чином російську, чи знає вона

укр[аїнську] – не відомо, але я з цього приводу буду її питати. П'єси прекрасн[ому] Шапіро пошлю завтра. (Чекала на “Закон”, маю 10 примірник[ів]). Я поволі виконую твої доручення, але, звичайно, не так, як би тобі бажалося, я вся повільна, як російська інтелігентка (мені здається це найгіршою лайкою).

Дітонько, напиши, будь ласка, Ал[ександрі] Вл[адимирівні] і Єлені Д[авидівні]⁸. Адреса Ал[ександри] Вл[адимирівні]: Trautenaustr. 15 III bei Dietmar. Чи ти писав вже Ін[ні]⁹ і чи мав відповідь? Я послала їй книжку, але звонити якось не рішаюся, хоч і боюсь, що їй, може, дуже самотно. Не знаю, що зробити.

Посилаю тобі листа від Місу, але, здається, нічого особливо цікавого в ньому нема.

Листів взагалі майже нема, тільки Н[адю]жонок одержує багато і всі вони кличуть її додому, але це, звичайно, марно, бо ані ми, ані вона сама цього не хочемо і не допустимо.

Ми послали тобі одне число “Голос[у] Рос[сии]”¹⁰, бо в ньому цікавий доклад, який майже у всьому сходиться з твоїми висновками. Правда? Але я дуже боялась це робити, щоб не одхилити твоєї уваги. Ситуація на Близньому Сході загострюється. Конференці[ю] зірвано¹¹. Вчора кабінет міністрів в Лондоні засідав цілу ніч. Більше політичних новин не знаю.

Зараз кінчаю листа, хоч і могла би писати до безконечности.

Спасибі, мій ясний, що часто пишеш, це така радість для нас обох.

Цілую очи твої.

Твоя К[оха].

[Далі текст – рукою Наді]: Нас одолеваєт, “трепаєт” жизнь, милый Веченока!

Это прямо беда, не убежать ли и нам с машинками куда в горы! Большой я богач. Она для меня “инструмент”, существо, к которому я отношусь с уважением и трепетом, т. к. в нем такая масса разных винтиков, назначение кот[орых] я должна знать очень хорошо, чтобы сметь с ними обращаться. Поэтому я прошу Р[озу], чтоб пойти, где она куплена, и просить их точных разъяснений. Р[оза] до сих пор плохо подчинялась конституции, т. к. у нас была неделя дезинтоксикации, теперь пойдет лучше. Хотя живем вдвойне сейчас – “тело мое здесь, но душа принадлежит... Riesengerirge”. Е[вгения] А[лександровна]¹² начинает уже писать мне отчаянные письма, чтоб я “готовилась” к отъезду, это не способствует душевному спокойствию. Оказывается, половина моего срока уже прошла. Понадобились ли голки? Чего еще надо прислать? Крепко целую.

Н[адя].

№ 30

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Гайн в Різенгєбірге – Берлін]

6–X–22

Ей, ви, працювнички мої, дякую вам за книжечки, листика, тютюн і голки! (Голки вже поклав у алкоголь!) За газету... хм, не знаю, чи дякувати, чи ні. Мабуть, швидче ні. Краще не присилайте. А коли щось важне й сенсаційне, то зробіть вирізку й пришліть. Добре?

Ну, яка ж машинка? Я не знаю, як же ви будете: перше кохання до одного предмета. Опишіть мені принаймні, яка вона.

А мій дощ “все ростет и хорошеет, и никакой остановки нет”. Та ще туман! Я знаю, це змова проти мене, як до Ausländer'a¹ патріотичних німецьких гір. Крім того, я ж носій дощів. Маючи це на увазі, я регулярно, попльовуючи, хожу на прохід у ліс і там, в тумані, в дощу, в вохкості і цвілі співаю українських пісень. Можете собі уявити, як лютиться патріотичний німецький, Riesengebirg'ський дощ?!

Зараз іду купувати собі масла. Так всі Gäste² роблять, як каже покоївка. Догадливі, їй-богу! А я тиждень сижу й щодня з гірким сумом дивлюсь на крихотне, тонесеньке кружальце масла, не знаючи, чи з'їсти його чи змазати ним черевики. Тепер буде і мені і черевикам!

Сумно буде, як без мене не можна буде одержать амер[иканських] грошей. Не знаю, що й робить.

А що то Надюжонк за дурниці пише про свій від'їзд? Я їй покажу від'їзд! Чи це ви мене зтероризувати хочете? Коли я не боюсь картоплі, то я вже нічого в світі не боюсь, знайте це й не тратьте дарма сил.

Кохо, як адреса Ал[ександри] Вл[адимирівни]? Напиши швиденько, треба ж їй послати картку. Чи була вона у вас? А Леночка³?

Коли ж М[арк] Гр[игорович] їде? Сьогодні вже 6-е. Чи й ця справа так само, як з Худ[ожнім] театром?

А ви все ж таки не дуже перепрацюуйтеся! Абсолютно це нікому не потрібно. Головне, щоб ви байдики не били.

Моя покоївка вчора була на балу в горах і там, здається, трошки розрядила свою філософську енергію. Спасибі горам і балам!

Хай вам добре і бадьоро буде!

[На полях дописано]: А чи ти говорила "всерйоз" з Крелями⁴? Wohnungsamt⁵ згадувала? Це ж треба!

[Листівка. Адреси ті самі].

Коментарі

№ 15

¹ після провожання тебе – Розалія Яківна поїхала до Італії відвідати хворих сестер Віру і Раю.

² Гасанчик, Гасан – Гасенко Юрій (1894–1933) – український військовий діяч, дипломат, інженер-винахідник, письменник. Член УСДРП. Член делегації Української Центральної ради на мирних переговорах у Бресті. Посол УНР у Румунії (1919–1920). Емігрувавши, мешкав у Відні, Празі, Берліні, Парижі (де й помер). Автор низки творів для дітей.

³ на ліквідацію "Грузії" – Ідеться, очевидно, про розрив стосунків з Єленою Давидівною Гоґоберідзе (див. лист № 29, прим. 8). 30 січня 1922 р. Винниченко записав у щоденнику: "Остаточний розрив з ЄД" (Винниченко В. Щоденник. – Т. 2. 1921–1925 / Ред. Г. Костюк, упорядкув. текстів і прим. О. Мотиля. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1983. – С. 108).

⁴ Оксана – Оксана Богуславська – малярка-супрематистка, дружина відомого російського маляра-модерніста (супрематиста) Івана Пуні (1894–1956).

⁵ Маркушку – Мова про М.Г. Віленського (див. лист № 2, прим. 9).

⁶ Fr. Dotzauer – За припущенням упорядника "Щоденника" В. Винниченка, лікарка, що в 1922 р. робила Винниченкові операцію (Винниченко В. Щоденник. – Т. 2. 1921–1925. – С. 165).

⁷ Льорхен, Muti – мабуть, кішки.

⁸ Дістав листа від М.С. Груш[евського] – Ідеться про лист М.С. Грушевського від 28 січня 1922 р. зі згодою написати сценарій для "Українфільму" (див. прим. 2 до листа № 19).

⁹ Баданчик – Бадан-Яворенко Олександр Іванович (1894–1937) – український політичний діяч, історик, д-р права. Народився в Галичині, під час Першої світової війни служив у австро-угорському війську. 1919 р. переїхав до Чехословаччини, з 1920 р. – студент Карлового університету у Празі, де познайомився з В. Винниченком і супроводжував його під час поїздки до Москви і Харкова (24 травня – 23 вересня 1920 р.), разом із ним повернувся назад. Здобув правничу, філософську та дипломатичну освіту в університетах Кракова, Відня і Праги. Належав до соціал-демократичної партії, з 1924 – комуністичної партії Чехословаччини. 1926 р. переїхав до УСРР. Працював у Держплані, викладав у Комуністичному університеті ім. Артема. Учений секретар Наркомосу УСРР (1927–1930), завідувач редакції чужомовних словників УРЕ, професор всесвітньої історії харківських вузів (1930–33). Заарештований 19 лютого 1933 р., звинувачений у належності до Української військової організації. Засуджений до 10 років позбавлення волі. 3 листопада 1937 р. розстріляний.

¹⁰ всім Яковенкам – Ідеться про родину сестри Розалії Яківни Віри Яковенко, її чоловіка Бориса Валентиновича Яковенка та їхнього сина Дмитра.

¹¹ Кіпенгойєр – див. лист № 13, прим. 8.

¹² Volksbühne – народний театр.

¹³ "Брехню" – "Брехня" – п'єса В. Винниченка, уперше опублікована: ЛНВ. – 1910. – Т. 52. – Кн. 10. – С. 3-57.

¹⁴ Федмер – Гелена Федмер (1872–1939) – німецька актриса, грала головну роль Наталі Павлівни в п'єсі Винниченка "Брехня".

¹⁵ "mit der außerordentlich bedeutenden Schauspielerin Fr. Fehdmer in der Hauptrolle" (нім.) – "з надзвичайно відомою актрисою фрау Федмер у головній ролі".

¹⁶ Рива – якась родичка Розалії Яківни.

№ 17

¹ Я не пізнаю Генуї – З Генуєю були пов'язані спогади Розалії Яківни про зустріч із Володимиром Кириловичем у "Каві ді Ляваґна" неподалік Генуї в Італії й зародження їхнього кохання (див.: Володимир Винниченко – Розалія Ліфшиць: епістолярний діалог (1911–1918 роки) / Упорядкув., вступ, комент. та прим. Н. Миронець. – Дрогобич: Коло, 2012. – С. 4-5).

№ 18

¹ від *P[ai]* – Раїса Ліфшиць – сестра Розалії Яківни.

№ 19

¹ *щоб це не була О.* – Можливо, ідеться про Оксану Богуславську (див. лист № 15, прим. 4).

² *Укр[аїн]фільм* – Нездійснений задум В. Винниченка створити комерційне фірмове товариство спільно з М. Віленським та В. Думбадзе (детальніше див.: *Миронець Н.* “Українфільм” – нездійснена мрія Володимира Винниченка // *Кіно-Театр.* – 1996. – № 2. – С. 28-29).

³ *Ю[лії] Вл[адимирівні]* – Ідеться про дружину Марка Віленського.

⁴ *Марк[у]* – Ідеться про Марка Віленського (див. лист № 2, прим. 9).

⁵ *Fr. Dotzauer* – див. лист № 15, прим. 6.

№21

¹ *Ал[ександра] Вл[адимирівна]* – особа не встановлена.

² *Надюжончика поцілуй за мене* – Ідеться про Надію Васильєву (див. лист №3, прим. 7).

³ *Hotel-Pension Rosenburg* (нім.) – готель-пансіон Розенбург.

⁴ *Hain im Riesengebirge* (нім.) – парк в горах Крконоше.

№ 22

¹ з *Надюжкою* – Ідеться про Надію Васильєву (див. лист № 3, прим. 7).

² *кларр* (нім.) – скрутно.

³ у *Маркушки* – Мова про М.Г. Віленського (див. лист № 2, прим. 9).

⁴ *das fasst nicht* (нім.) – не підходить.

⁵ *Келлермана* – Бернгард Келлерман (нім. *Bernhard Kellermann*; 1879–1951) – німецький письменник і поет.

⁶ *паршиву “Пантеру”* – Ідеться про п’єсу В. Винниченка “Чорна Пантера і Білий Медвідь”. Уперше опубл.: ЛНВ. – 1911. – Т. 54. – Кн. 6. – С. 385-431

⁷ *вєлікопєпному Шапірі* – Упорядник “Щоденника” В. Винниченка О. Мотиль висловлює припущення, що, можливо, ідеться про якогось Joseph Shapiro із Зальцбурга, візитка якого знаходилася в щоденнику за 1923 р. (*Винниченко В.* Щоденник. – Т. 2. 1921–1925. – С. 167).

⁸ *Mizu* – Мізу – режисер, який мав ставити у Франції, Англії й Румунії п’єси В. Винниченка “Чорна Пантера і Білий Медвідь”, “Брехня” і “Закон”.

⁹ з *Медведя* – Мова про героя п’єси В. Винниченка “Чорна Пантера і Білий Медвідь”.

№ 23

¹ *начайом* – тобто, даванням “на чай”.

² *Semmering* – Земмерінг – курортне містечко в Австрії, неподалік від Відня, де Винниченко із дружиною жив, виїхавши за кордон після виходу із складу Директорії 10 лютого 1919 р. Перший запис Винниченка в щоденнику в Земмерінгу датований 12 березня 1919 р. (*Винниченко В.* Щоденник. – Т. I. 1911–1920 / Ред., вступ. ст. і прим. Г. Костюка. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – С. 323). Після 14 вересня 1919 р. Винниченко переїхав із Земмерінгу до Ляйнца (Lainz).

³ *Warmbrunn* – район польського міста Єлень-Гура біля півніжжя гірського масиву Крконоше в Нижній Сілезії.

⁴ *M[арк] Гр[игорович]* – Мова про М.Г. Віленського (див. лист № 2, прим. 9).

№ 24

¹ *Abteilung* (нім.) – відділ.

² *Drogerie* (нім.) – аптека.

№ 25

¹ *Обідали у Ашінгера* – Aschinger – дешевий берлінський ресторан.

² *після Мюллера* – Ідеться про популярну систему гімнастичних вправ І. Мюллера, яка була створена на початку ХХ ст. Вона складається з 18 вправ, що включають у роботу різні суглоби в поєднанні із самомасажем та водними процедурами, і призначена для профілактики захворювань. “Чверть години – 15 хвилин – для здоров’я!” – основний девіз цієї системи.

³ *Був Алексієв* – Ідеться про Алексєєва Гліба Васильовича (справж. прізви. Чарноцкий, 1898–1938) – російського письменника, редактора російськомовного збірника українських авторів “Жатва”.

⁴ *Оповідання для збірника Гутнова* – Е.А. Гутнов – видавець у Берліні. У його видавництві в 1922 р. вийшло оповідання В. Винниченка “Талісман” у перекладі з української мови на російську Розалії Винниченко.

⁵ *“Кумедію з Костем”* – Оповідання В. Винниченка, уперше опубл.: *Село.* – К., 1909. – Ч. 1-2.

⁶ *“Гебонкі”* – Інформація відсутня.

⁷ *жінка Рафи* – Ідеться про дружину Рафи Видріха.

⁸ у *Маркушо]к* – Можливо, ідеться про родину Марка Віленського, якого Винниченко називав Маркуша, Маркушка (див. лист № 2, прим. 9).

⁹ *Іздили в Tiergarten* – Ідеться, очевидно, про Großer Tiergarten – парк у центрі Берліна.

¹⁰ *на Чапліна* – Чарльз Спенсер (Чарлі) Чаплін (англ. *Charles Spencer “Charlie” Chaplin*; 1889–1977) – американський й англійський кіноактор, сценарист, композитор і режисер, комік світової слави, творець одного з найпопулярніших образів світового кіно – образу бродяги Чарлі в короткометражних комедіях 1910-х рр.

- ¹¹ в *Vukow* – Буков – місто в Німеччині.
¹² “*Zimmer, Wohnung zu vermieten*” (нім.) – кімната, квартира в оренду.
¹³ *Далінда зеоние* – Далінда – грузинський культурний діяч, причетний до реалізації видавничих проєктів Винниченка в Америці.
¹⁴ *Вечку* – Вечкою називала Винниченка Надія Васильєва (див. лист № 3, прим. 7).

№ 27

- ¹ *Berliner Kind* (нім.) – берлінська дитина.
² *Себе ж рекоментує, як lebenslustig* – lebenslustig (нім.) – весела.
³ на *Афон* – Афон – назва гори (висота 2033 м) та однойменного півострова у Грецькій Македонії, відома також як “Свята Гора”, найбільше у світі зосередження православних монахів. Одним із найвідоміших звичаїв гори Афон є заборона на в’їзд жінкам і тваринам жіночої статі.
⁴ *Послано Аркіній?* – Аркіна Ніна – перекладачка з Норвегії, яка, напевно, була зв’язана із Центральним театром у Христіанії (Осло), для якого перекладала п’єси Винниченка.
⁵ “*Закон*” – П’єса В. Винниченка на 4 дії. Уперше опубл.: *Нова Україна* (Прага). – 1923. – Ч. 3. – С. 1-31; Ч. 4. – С. 1-26.
⁶ У *Васильчих* – Ідеться, очевидно, про родину Василька (див. лист № 8, прим. 4).

№ 29

- ¹ *Charite* – Шаріте – Берлінський інститут дослідження в галузі охорони здоров’я.
² по *пораді Peretza* – мабуть, лікар Інституту Шаріте.
³ “*Чесністю*” – Ідеться про роман Винниченка “Чесність з собою”, який уперше був опубл. українською мовою у 10 т. “Творів” В. Винниченка (К.: Дзвін, 1919. – 268 с.)
⁴ *від Луговенка* – Луговенко Федір Іванович, власник гектографічного закладу в Берліні.
⁵ у *Толстого* – Ідеться про Олексія Миколайовича Толстого (1883–1945) – російського радянського письменника.
⁶ “*Хождєнія по мукам*” – Перша частина трилогії “Хождение по мукам” (“Сестры”, “Восемнадцатый год”, “Хмурое утро”) була написана О. Толстим у 1922 р. в еміграції.
⁷ *запитати шведку Rydelius – Wagner* – Ідеться, очевидно, про знайому Винниченка Ріделіюс, яка клопоталася про постановку п’єси “Брехня” в театрі Стокгольма. 21 квітня 1923 р. Винниченко записав у щоденнику: “Сповідання Ріделіюс про прийняття “Брехні” у Стокгольмському театрі” (*Винниченко В. Щоденник. Т. 2. 1921–1925. – С. 208*).
⁸ *Єлені Д[авидівні]* – Ґоґоберідзе Єлена Давидівна (*Лєночка*), акторка, сестра грузинського революційного діяча Левана Давидовича Ґоґоберідзе та Єлисавети Давидівни Куцішвілі, згодом дружина Е.Г. Лундберґа. Близька знайома Винниченка в Берліні в 1921–1924 рр., коли повернулася до СРСР.
⁹ *ти писав вже Іні[ї] і чи мав відповідь?* – Ідеться про Інну Костянтинівну Білоус, близьку знайому Винниченка. У запису Винниченка в щоденнику за 30 вересня 1922 р. серед адресатів, кому він написав листи, згадується ім’я Інни. А 7 жовтня записав: “Лист до Інни К[остянтинівни] (дивування з її мовчання)” (*Винниченко В. Щоденник. – Т. 2. 1921–1925. – С. 146, 147*).
¹⁰ *одне число “Голос[у] Рос[си]и”* – “Голос России” – щоденна газета, видавалася в Берліні в 1919–1922 рр. Г.А. Гольдбергом.

¹¹ *Конференц[ію] зірвано* – Ідеться про конференцію в Муранії, присвячену ліквідації військового конфлікту на Близькому Сході між Англією й Туреччиною щодо статусу проток Босфор і Дарданелли.

¹² *Е[вгенія] А[лександровна]* – можливо, якась родичка або подруга Надії Васильєвої.

№ 30

- ¹ як до *Ausländer’a* – Ausländer (нім.) – іноземець.
² *Так всі Gäste* – Gäste (нім.) – гості.
³ *Лєночка* – див. лист № 29, прим. 8.
⁴ з *Крєлями* – Крель – поширене німецьке прізвище.
⁵ *Wohnungsamt* (нім.) – житлове управління.

Далі буде.

Упорядкування, примітки та коментарі

Надії Миронець

м. Київ

Отримано 5 січня 2015 р.